

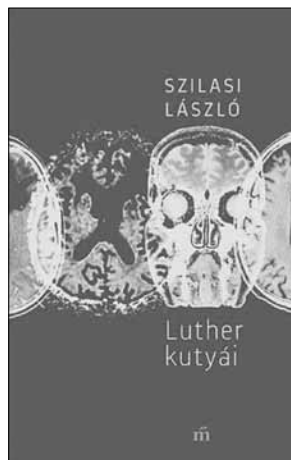
KÖNYVTÁR SZARAJEVÓBAN

Szilasi László: *Luther kutyái*

Luther kutyáját a regény szerint Töpelnek hívták, és amikor a gazdi egy darab húst nyújtott felé, a derék jószág olyan vágyakozva nézett, ahogyan a világ minden kutyája tud nézni az ingyenfalatokra. Luther pedig ezt látva felsóhajtott, hogy bárcsak úgy tudna ő imádkozni, ahogyan Töpel figyeli a húst. Valóságos blaszfémia ez, ráadásul többszörösen is az, hiszen nem csupán az érzéki vágyakozást állítja párhuzamba az ima intenzitásával, hanem az állati ösztönkésztetést a keresztény antropológia szerint legszentebb párbeszéddel, melyet az ember az istennel folytat. Vágyakozás arra, hogy az az imába való belefeledkezés, az átadottság, az odaadás éppoly heves és mély legyen, mint a kutyák iránti vágya. (Arról nem is beszélve, hogy a hús a keresztény frazeológiában a bűnös érzéki vágyak szimbóluma.) Az eb neve ráadásul tökfeket jelent magyarul, ami még inkább aláássa a vágy szakrális jellegét.

A gyógyulásra váró beteg azonban ehhez a kutyához hasonlítja magát, amikor a műtét után Istenhez próbál fohászolni: „tekintetemet, mint Luther kutyája, a húsdarabra szegeztem. Adja már nekem. Figyeltem a húst. Hosszan és kitartóan várakoztam. Adja már. Bárcsak, bárcsak, bárcsak” (155.). Vágyakozás az imára, pontosabban arra a zsigerekből jövő, ösztönös odaadottságra, amikor már kivetültünk önmagunkból, de még nem értünk célhoz, csak a vágyakozás átmeneti állapota van, a megfeszülés édessége, és nem a beteljesülés ernyedtsége. De a hit teherbírása nagy, elbír ennyi blaszfémiát. A Jóistennek, ha van, akkor humora is van, és nem veti meg jámbor cselédjét, aki az agyműtétje után egy Tökfej nevű kutyával azonosítja magát. Szelíd önirónia ez, melynek több jelentése is van. Az egyik a tipikus értelmiségi gesztus, mellyel a sokat tanult ember saját tudásának értelmét kétségbe vonva kigúnyolja magát, ahogyan minden értelmiségi prototípusa, Szókratész tette egykor. A másik jelentés inkább a fej orvosi állapotára utal (s persze ez sem nélkülözi az öniróniát); beteg fej, ki tudja, meggyógyul-e valaha, valahogy hibás: tökfek. Csakhogy a címben már többes számban vannak a kutyák, amit én úgy tudnék értelmezni, mind kutyák, mind tökfek vagyunk.

Valamint mind sérülékenyek, véges lények vagyunk, létezésünk esetleges, kiszolgáltatott a test romlásának. Külön jelentése van annak, hogy éppen a legkevésbé érzéki, hagyományosan a szellem lakhelyének számító testrészt, a fejt (a „főt”) a test betegségének az okozója. A fej felől jön a romlás a test felé, és nem fordítva. Márpedig manapság a testet nem csupán az orvosok szikéi szedik ízekre, hanem a filozófusok, a társadalomtudósok, az irodalomelmélészek is, ahogyan olvashatjuk: „manapság a csapból is test folyik. A képek felülkerekedtek a szövegeken, a hely fontossága legyőzte az idő-

Magvető Kiadó
Budapest, 2018
285 oldal, 3499 Ft

ét, s mindennek értelmében a test is előtört. A szellem, a lélek és az emberi test. Alak, alkat, fizikum, forma, organizmus, szervezet, termet, testalkat, testi felépítés. Ezek összefüggései. És közben magáról a testről nagyon keveset tudsz. Még azt sem tudod, hogy elemekből áll-e. [...] A test. Isten teremtette, egy nap alatt, vagy a természetes törzsféjlődés, évmilliókon át. A tiéd. Vagy: te vagy az övé. Miért nem ismered. Merülj el benne. Vérkörök, lombos tüdő, buzgó vesék" (197–8.). Alighanem itt is azt a szelíd iróniát érhetjük tetten, mint a hús után vágyakozó eb esetében: miközben körbelocsogjuk, körbefonatoskodjuk a testet, elméleteket, disszertációkat gyártunk róla, aközben mégis alig tudunk róla valamit. A tudásnak azonban nagy ára van. Pokolra kell érte menni. A regény narrátora pokolra ment. Pontosabban nem is ment, vitték.

S itt érdemes tenni egy kitérőt, tisztázandó, hogy a jelen konstellációban ki is az elbeszélő. A magyar irodalmi nyilvánosság egésze nem sokkal nagyobb, mint egy birkaferőző fesztivál közönsége valahol az Alföldön, ha egyáltalán. Vagyis mindenki ismer mindenkit (kis ország vagyunk, annak minden átkával és előnyével), így aki az utóbbi pár évben követte az irodalom fejleményeit, az tudhatta, hogy Szilasi Lászlót agydaganattal műtötték, és szorított a felépüléséért. Ahhoz pedig különösebben jól értesültnek sem kell lenni, hogy ha valaki Szilasi László neve alatt elolvasson egy könyvet, mely egy agydaganat előzményeiről és utóéletéről szól, akkor elkezdjen valami motoszkalni a fejében, hogy itt aligha véletlen egybeesésről van szó. Hanem inkább referencialitásról, melyre az orvosi dokumentumok közlése is ráerősít. Arról, hogy az elbeszélő amilyen pontosan csak tudja, el akarja mesélni betegsége történetét, s mindazt, amiről úgy érzi, hogy szoros kapcsolatban áll vele.

S talán meglepő lehet elsőre, hogy a betegségtörténet határai évtizedekre tágulnak, nem csupán a gyerekkorig, hanem a család története is belefér. Mintha magának a betegségnek a ténye feltépne rég leülepedett emlékeket, és egyszerre aktivizálná minden régi tapasztalat, történet, melynek bármilyen kapcsolata is van a daganattal. S nem feltétlenül oksági, hanem asszociatív, érzelmi kapcsolatról van szó. Így bukkan felszínre a családi kerti budi ajtajának is a története. A narrátor anyai nagyapja rendőr főhadnagy volt, s ebbéli minőségében 1944 júniusának a végén „*rendfenntartói munkája integráns részeként, nem volt mit tenni: hatékonyan segédkezett abban, hogy vonatra rakják a város és a környék zsidóit*” [a kurzívált szövegek, itt és a továbbiakban, az eredetiben is így vannak] (71.) (nehéz nem iróniával olvasni azt, hogy „nem volt mit tenni”). Aztán persze neki is jutott a koncból, méghozzá egy szép nagy szekrény, melynek azonban nem került helye a házban, és a nagyszülők odaadták végül a gyerekeiknek, hogy tüzeljék el. Ők azonban egy darabot meghagytak, amely éppen alkalmas volt ajtónak a kerti árnyékszékre.

Máshol is beköszönt a történelem, például a keresztszülők történetében, akik az oroszok elől menekültek Drezdába, melyet éppen akkoriban kezdtek el bombázni a szövetségesek, amikor odaértek, immár hármásban, hiszen az asszony akkorra már állapotos lett. A hajdan ragyogó város romhalmazzá vált, a romok alatt hullák, hiszen a cél a polgári áldozatok minél nagyobb száma volt. A pár Svédországba akart menekülni, de egy tévedés folytán visszatértek Magyarországra. A gyermek útközben, Ausztriában született meg. A két ember pedig egész hátralevő életében elkezdett rettegni, ha megszólalt egy ébresztőóra, petárdáztak szilveszterkor vagy becsapódott egy ajtó. A légiadók vijjogása bemarta magát a tudattalanba, és minden bizonnyal ez a zsigeri rettegés irányította a nő lépteit is, amikor időről időre elindult megölni magát.

Ezek a történetek is a betegség történetének egyes fejezetei. Mint ahogyan a szerelmek, a válás, a gyerekek születésének a történetei, a feleség tejtől begyulladt mellének a története, az apa péniszének a látványa a babszemnyi heréjű gyerek számára, sőt, a beszárasok története is a betegséghez kapcsolódik. A regény nem árul zsákhamacskát, ezekkel kezdődik: akkurátusan sorra veszi, mikor, hol és milyen körülmények között nem volt képes a narrátor uralkodni a vegetatív készletésein. Nem szokás ezeket az eseteket kitere-

getni, szégyellni való az ilyesmi, hacsak nem gyerekekről vagy magatehetetlen emberekről van szó. Határsértésről van szó (nem mintha olyan sok határ maradt volna az irodalomban és egyáltalán a művészetben), ám ez korántsem öncélú fenegyerekeskedés, hanem megvan a maga logikája, még hozzá a betegség logikája.

S itt érdemes visszakanyarodni a narrátor problémájához. Bazsányi Sándor azt írja erről, hogy „[a] színvonalas szépirodalom mindig – vigyázat, leegyszerűsítés következik! –: vallomás és képmutatás tetszetős elegye. Vallomásként tetszelgő képmutatás vagy képmutatásig kidolgozott vallomás”.¹ Vagyis egyszerre van szó vallomásról és képmutatásról, még ha az utóbbit nem is a megtévesztés értelmében vesszük, hanem szó szerint, úgy, hogy valaki arra törekszik, hogy egyáltalán valamilyen képet mutasson magáról. S Bazsányi is erről ír később, amikor „izgalmas tudathasadásról” ejt szót, valamint a „szenvédő-szereplő én” és az „értelmező-elbeszélő én” eredendő kettősségét boncolgatja, melytől a könyv szerinte egyszerre megrázó és rafinált. A rafinéria a kép-mutatásban rejlik, egyáltalán a megmutatni akarás gesztusában, mely nélkül ugyanakkor nincs műalkotás, a megrázás pedig abban, hogy olyan képet sikerült mutatni, mely hitelesnek tűnik, s az egyes eseten túl az emberi lét általános sebezhetőségét, törekenységét mutatja fel. A narrátori pozíció pedig ebben a sajátos kettősségben keresendő. Egyrészt a konkrét, hús-vér személyben, nevezetesen Szilasi Lászlóban, aki mindazt átélte, és mindarra emlékezik, ami le van írva, valamint abban a fiktív énben, aki a fikcionálás aktusait elvégezve történetet rak össze, melynek megvan a maga belső logikája.

Bazsányi figyelt fel arra is, hogy az egymásra következő egységek tagolásában a „klaszszikus (rég, premodern, retorikai...) irodalom *inventio* és *dispositio* tanán iskolázott tudatosságot”² fedezhetjük fel. Abban, „ahogyan tehát a kötet szerkezete felépül az *Utólagos értesülésekből* (4 db), az *Előtörténetekből*, a *Múltét: előtte*, a *Múltét: alatta* és a *Múltét: utána* című egységekből, továbbá a *Posztoperatív műveletek*, a *Felépülés*, az *Újrakezdés* és a *Recidíva* (jelentése orvosi és egzisztenciális értelemben: visszaesés) címetek viselő fejezetekből és végül az *Anyag ereje* című nyitányra rímelő zárlatból, a *Szerbiából...*”³ A történetnek van tehát egy kronologikus íve, ám az időrend logikája mellett ugyanannyira hangsúlyos az emlékezés logikája is, mely esetleges, csapongó, és semmilyen rendbe nem tagozódik.

Mint ahogyan a betegségnek sincs helye az élet normális menetében. A normális éppen attól normális, hogy nem beteg. Ami vagy aki beteg (szellemi, lelki vagy fizikai értelemben), vagy bármilyen más módon eltér a normától, az rögvést különböző, erre létrehozott intézményekben landol, hogy ott lássanak neki a „megjavításának”. A narrátor többször is hangsúlyozza, hogy a kórház alapvetően katolikus, konzervatív, fegyelmező intézmény – ami tökéletesen egybevág azzal, ahogyan Michel Foucault jellemzi a klinika születését és a medikalizáció történetét. A kórházban az ember egy szám, egy eset, az orvos tekintetében, megfigyelésének tárgya. Személyisége nem számít. Foucault leírásai annyiban módosulnak magyar környezetben, hogy jelen esetben a beteg nem hétköznapi személyiség, hanem egyetemi tanárként maga is része a rendszernek, az universitas rendszerének, ezért megkülönböztetett figyelemben részesül.

Az első diagnózis: koponyán belüli érnagyobbodás. Aztán kiderült, hogy ezt rosszul látatú agyi elváltozás okozta. Daganat. Amit nem nagyon szokás túlélni. Ahogyan KZ, a beteg régi ismerőse mondta: „A tumor viszonylag jól hozzáférhető, de a bal frontális lebenyben található. Az pedig nem jó hely. Ott lakik a nyelv. Az elvont dolgok megértése, ott lakik a logika. A mozgások és aktivitások vezérlése. Érzelmek, kritika, önkontroll, viselkedés. Meg még ki tudja, micsoda. Ha elbaszom, nem fogsz megismerni, és nem fogod tudni elmondani, hogy még sohasem lát-

¹ Bazsányi Sándor: Sebes agytól való. <https://www.es.hu/cikk/2018-07-27/bazsanyi-sandor/sebes-agytol-valo.html>

² Uo.

³ Uo.

tól. Az esetleges károsodás gyógyítható, kezelhető, pótolható. De nem fogom elbaszni” (88.). Ez a pár mondat a regény egyik csúcspontja. Itt válik világossá, mi a tét. S hogy milyen bonyolult, egyszersmind milyen törekeny szerkezet az ember. Az agydaganat: „überolthatatlan”, mint Kertész *Kaddisában* Auschwitz. Később, a lábadozás során a beteg a kreativitás elvesztésétől retteg a legjobban.

Aztán arról panaszodik KZ-nek, hogy nem emlékszik bizonyos dolgokra. Ő „sötét arccal csak annyit mondott: *Gólem*. Vésettel hoztalak létre. Az ‘emet’ szót írtam a homlokodra. Azt jelenti: igazság. Ha letörölöm az első betűt, leállsz. A hiányos, új szó a ‘met’. Azt jelenti: halott. Röhögött” (156.). A röhögés és az előzőleg tőle idézett mondatokban a trágárság funkciója az, hogy emberivé, közvetlenné tegye azt, aki beszél, és ezáltal tompítsa annak az élet, amit mond. Azt, hogy az orvos *tényleg* élet-halál ura, és a beteg élete, épsége szó szerint az ő kezében van. Életet tud adni, de el is tudja venni, isteni, demiurgoszi hatalma van – holott hétköznapi, esendő ember ő is, aki akár el is tudná baszni a műtétet. De nem fogja.

A betegség időrendjében a következő hosszú állomás a sugárkezelése, a kemoterápiáé, a lábadozása, melynek során teljesen felborul a test normális működése. A testi anomáliák pedig az életvezetést is felborítják: nem szabad alkoholt inni, autót vezetni. Lassan visszatér az íráskészség, és a 2015-ös Könyvhetet már ő nyitja meg egy gyönyörű szöveggel, melyben megemlékezik Szarajevó ostromáról, és arról a könyvtárosnőről, aki a speciális gyűjtemények anyagait mentette, mikor kigyulladt a könyvtár. És Akhilleuszról, aki pedig egy másik város ostromlója volt jó háromezerháromszáz éve, akiről filmet csináltak Brad Pitt főszereplésével. A szónok szerint a film megköti a képzeletet, „*az olvasás viszont, a könyvek vásárlása, kölcsönzése, kölcsönkérése, ellopása, bárminemű megszerzése ezzel szemben a szabadság érintetlen birodalma. És mi, ezen a szellős, békés téren, a régi egyetemi könyvtár épülete előtt, ha nem is látszik rajtunk, de mindnyájan a szabadságunkért harcolunk*” (229.). S itt ismét világossá válik a műtét tétje: a nyelv, a kreativitás, a szabadság.

Kevés igazán sikerült szöveg van a magyar irodalomban, melyekben a teljes, megaluvást nem tűrő önfeltárukozás magas esztétikai színvonalon valósul meg. Jelen esetben néha az lehet az olvasó érzése, hogy mindenre talán mégsem kíváncsi, ám maga is tisztában van vele, hogy a mindent nem öncélúan meséli el neki a narrátor, hanem azért, mert ennek a történetnek ez a logikája. Erre szerződött: a mindenre. Alább nem adja. Még hozzá azért nem, mert akkor csonkolna, hazudna, akkor az nem így lenne. Mert ez így teljes, és a narrátor ezt a teljességet akarta elmesélni, annak minden testi-lelki rezdülésével egyetemben. Ez csak így volt elmesélhető, egyben. A daganattól a szorulásig, a válástól a családi drámáig, a kemoterápiától az apai szeretetig.

Mert a betegség nemcsak önmaga, hanem az egészség is hozzátartozik, és annak a története. A betegség nemcsak zárójelentés, anamnézis, hanem sors. A narrátor ezt a sorsot veszi vissza, aprólékos leírásokon, látszólagos kitérőkön át a klinika mechanikus működéséig, melynek a feladata, technikája arra irányul, hogy a betegséget, a kórt azonosítsa és megsemmisítse. De a betegség nemcsak a test, hanem a lélek betegsége is, és ennek a gyógyítása vagy egyáltalán a diagnózisa azt igényli, hogy a gyógyulni vágyó szétszálazza, átgondolja a saját történeteit, megfontolja azok tanulságait, de legelőször is azt, hogy önmagát sem kímélve vessen számot velük. A klinika nyelve nem alkalmas arra, hogy a betegség mint trauma feldolgozható legyen. Le kell fordítani, belsővé, személyessé kell tenni, és a fordítás során a klinika logikáját lassan felülírja az emlékezés logikája, és így sikerül integrálni a betegséget a személyes élettörténetbe. És így sikerült a szabadságot kiküzdeni, a nyelven, a kreativitáson, az irodalmon keresztül. Felülkerekedni a betegség és a kórház kényszerein.

Nem ez az első ilyen könyv a magyar irodalomban, Szilasi is szóba hozza Karinthy híres regényét, az *Utazás a koponyám körül*, és – sajnos – ezen kívül is ott van még a közel-

múltból a *Saját halál* vagy a *Hasnyálmirigynapló*. Vagy ott van Parti Nagy Lajos *Emlékmű* című verse, Petri György kései költészete; nem hagyományok nélkül való ez a téma. Szilasi László már a többi regényében is bizonyította, hogy mer hozzányúlni kényes történetekhez, és nemcsak hozzányúlni, hanem belemélyedni, elmerülni bennük, és számára a határsértés nem provokáció, hanem szakmai alázat. Éppoly pontosan és kíméletlenül írja le a saját betegsége történetét, mint a szegedi hajléktalanok túlélési gyakorlatait. Jelen esetben azonban a saját teste, a saját sorsa a feldolgozandó anyag, és ebből hiteles, nagy mű született.

Csaplár Vilmos *Hitler lánya* című kötetét Mészáros Sándor és Ágoston Zoltán mutatja be a 2009. május 13-án az I. Pécsi Irodalmi Fesztiválon a Művészetek és Irodalom Házában